

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wprowadzenie : legitymizacja : zagadnienia podstawowe

Author: Wojciech Świątkiewicz

Citation style: Świątkiewicz Wojciech. (1993). Wprowadzenie : legitymizacja : zagadnienia podstawowe. W: W. Świątkiewicz (red.), "Społeczny świat i jego legitymizacja" (S. 7-11). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wojciech Świątkiewicz

Wprowadzenie

Legitymizacja: zagadnienia podstawowe

Właściwym celem legitymizacji jest „skuteczność i przetrwanie rzeczywistości społecznej rozpatrywanej na płaszczyźnie obiektywnej i subiektywnej”¹, zachowanie i gwarancja stabilności społecznie wytworzonych definicji rzeczywistości społecznej, jej struktur i zachodzących w niej procesów społecznych. Legitymizacja stanowi podstawę integracji społeczno-kulturowej i służy zachowaniu ładu społecznego. Zgodnie ze swoim łacińskim znaczeniem w ujęciu słownikowym tłumaczona jest poprzez „zgodność z prawem”, „prawość”, „prawowitość”, „należytość”, „należność”, „odpowiedniość”, „właściwość”.

W socjologii pojęcie legitymizacji zostało wprowadzone przez Maxa Webera w zastosowaniu do analizy źródeł uprawomocnienia faktu sprawowania władzy. Wyróżnił on, jak powszechnie wiadomo, trzy typy idealne panowania politycznego: panowanie legalne, tradycyjne i charyzmatyczne, z których każde odwołuje się do odmiennych treści oraz procedur legitymizacyjnych służących kreacji jednolitej percepcji rzeczywistości. Jak wykazuje doświadczenie — pisał Weber — „żaden system panowania nie ogranicza się dobrowolnie do materialnych, emocjonalnych lub idealnych motywów jako podstawy gwarantującej jego trwałość. Każdy taki system usiłuje nadto stanowić i kultywować wiarę w jego prawomocność. Jednakże w zależności od rodzaju roszczeń legitymizacyjnych będą występowały fundamentalne różnice typu posłuszeństwa, rodzaju zespołów zarządzających mających je gwarantować, sposobu sprawowania władzy. Podobnie fundamentalne będą zróżnicowania efektów. Stąd użyteczne jest klasyfikowanie typów panowania w zależności od rodzaju roszczeń do prawomocności, które

¹ P. L. Berger: *Zur Dialektik von Religion und Gesellschaft*. Fischer Taschenbuch Verlag 1988, s. 32.

są typowe dla każdego z nich.“² Ten nurt zainteresowań jest szeroko rozwijany w literaturze podejmującej problemy władzy politycznej. Z wyraźnymi aplikacjami do szybko nadchodzącego w końcu lat osiemdziesiątych rozkładu systemu komunistycznego w Polsce zagadnienia legitymizacji władzy politycznej zostały przedstawione m.in. w pracy pt. *Legitymizacja. Klasyczne teorie i polskie doświadczenia*³. Ukazuje ona złożoność i wielowątkowość procesu uprawomocnienia władzy ze szczególnym jednak podkreśleniem procesów delegitymizacji i narastającego kryzysu legitymizacji występującego w sytuacji, „gdy słuszność i sprawiedliwość porządku społeczno-politycznego zostaje zakwestionowana, gdy system nie jest w stanie zapewnić utrzymania niezbędnego poziomu lojalności i posłuszeństwa mas obywateli“⁴. „Kryzys legitymizacji wydaje się być z nami“ — pisał w tej samej książce Włodzimierz Wesołowski, konkludując jednakże w znamienny sposób: „Nie zdziwiłbym się nawet, gdybym usłyszał tezę, że nie można mówić o kryzysie zjawiska, które się w ogóle nie ukształtowało. Mam na myśli nasz własny system.“⁵

Istnieje również nurt teoretyczny ujmujący zagadnienie legitymizacji w znacznie szerszym kontekście przedmiotowym. W konstruowanym przez P. L. Bergera i T. Luckmanna opisie społecznego świata, który wyróżnia trzy jego podstawowe kategorie, a mianowicie: eksternalizację, obiektywizację i internalizację, legitymizacja „wytworza nowe znaczenia, które służą integracji znaczeń już związanych z różnymi procesami instytucjonalnymi. Uprawomocnienie ma na celu uczynić obiektywizację »pierwszego rzędu«, które zostały już zinstytucjonalizowane, obiektywnie dostępnymi i subiektywnie uznanymi.“⁶ Autorzy wymieniają cztery nakładające się na siebie poziomy uzasadnienia zobiektywizowanej rzeczywistości. W diachronicznej perspektywie, gdy jedność biografii i historii zostaje złamana, zaczątkowa forma legitymizacji dokonuje się poprzez język, który nazywa i taksonomizuje rzeczywistość, uprawomocniając ją przez to samo. „Tak, na przykład, przekazywanie wyrazów określających pokrewieństwo *ipso facto* uprawomocnia strukturę pokrewieństwa.“⁷ Drugi poziom legitymizacji

² M. Weber: *The Theory of Social and Economic Organization*. New York 1964, s. 325.

³ *Legitymizacja. Klasyczne teorie i polskie doświadczenia*. Red. A. Rycharci i A. Sułek. Warszawa 1988.

⁴ A. Jasińska-Kania: *Wartości moralne i postawy polityczne*. W: *Legitymizacja...*, s. 158; także i d e m: *Orientacje moralne a problemy legitymizacji władzy w Polsce*. W: *Spółczesność polskie u progu przemian*. Red. J. Mucha, G. Skąpska, J. Szmatka, I. Uhl. Wrocław—Warszawa—Kraków 1991. W artykule tym jest przedstawiona interesująca koncepcja legitymizacji władzy jako jej uzasadnień i oceny za pomocą kategorii moralnych.

⁵ W. Wesołowski: *Weberowska koncepcja legitymizacji: ograniczenia i kontynuacje*. W: *Legitymizacja...*, s. 62.

⁶ P. L. Berger, T. Luckmann: *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*. Warszawa 1983, s. 150—151.

⁷ *Ibid.*, s. 153.

zawiera tezy teoretyczne w formie rudymen tarnej. Schematy wyjaśniające, odnoszące się do zbiorów obiektywnych znaczeń, cechuje pragmatyczność i bezpośrednie powiązanie z konkretnymi działaniami. Przykładem mogą być przysłowia i maksymy moralne zawierające nie tylko uogólnioną wiedzę o prawidłowościach życia społecznego, ale również wyrażające aksjonormatywne ukierunkowanie wzorów działań społecznych i reguł rządzących subiektywnym postrzeganiem normalności i oczywistości ładu społecznego. Na trzecim poziomie legitymizacji pojawiają się teorie legitymizujące sektor instytucjonalny przy zastosowaniu rozbudowanej wiedzy. „Wraz z rozwojem wyspecjalizowanych teorii uprawomocniających oraz powołaniem do dysponowania nimi specjalnych osób uprawomocnienie zaczyna wykraczać poza zastosowanie praktyczne i staje się czystą teorią.”⁸ Czwarty poziom uprawomocnienia tworzą uniwersa symboliczne. „Są to kompleksy tradycji teoretycznych, które integrują różne obszary znaczenia i ujmują porządek instytucjonalny jako symboliczną całość.”⁹ Rzeczywistość społecznego świata trwa poprzez zabiegi legitymizacji. Życie społeczne jest procesem. Znajduje się w nieustannym przepływie, a wszelka **regularność** [podkr.—W. Ś.] jest rezultatem negocjacji (uzgodnienia) znaczeń między działającymi¹⁰. Konstruowanie rzeczywistości społecznej w toku interakcji jest związane z przyjmowanymi za oczywiste definicjami kulturowymi, które trzeba odnieść właśnie do owych regularności czy typizacji towarzyszących interakcjom i wyznaczających ich transsytuacyjne odniesienia. W szczególnym stopniu dotyczą one „interakcji ustrukturyzowanych“, tzn. takich, w których, w relacjach między aktorami znaczącą rolę odgrywa ich status związany z uczestnictwem w grupie lub innymi cechami osobistymi mającymi walor kulturowej ważności. „Użytecznie jest traktować równocześnie interakcję jako ustrukturyzowaną w tym sensie, że jej uczestnicy reprezentują jakieś statusy, i jako nie całkiem ustrukturyzowaną.”¹¹ Rozumienie legitymizacji można odnieść również do zasad transformacji tożsamości jednostki wyrastających z faktu, iż „każda względnie trwała struktura społeczna wytwarza reguły przejścia od statusu do statusu”¹², traktując je — dodajmy — jako aksjonormatywne i symboliczne kategorie społecznego świata, dzięki czemu posiadają

⁸ Ibid., s. 154—155.

⁹ Ibid., s. 155.

¹⁰ H. Blumer: *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Englewood Cliffs, New York 1969; B. G. Glaser, A. Strauss: *Social Order and the Analysis of Interaction*. New York 1969, cyt. za. E. Hałas: *Społeczny kontekst znaczeń w teorii symbolicznego interakcjonizmu*. Lublin 1987, s. 40.

¹¹ A. L. Strauss: *Mirrors and Masks. The Search for Identity*. The Sociology Press 1969, s. 71. Zagadnienie to szczegółowo przedstawia Z. Boksański w pracy: *Tożsamość. Interakcja. Grupa*. Łódź 1989, s. 130—139.

¹² Z. Boksański: *Tożsamość...*, s. 138. Autor omawia koncepcję transformacji tożsamości jednostki w ujęciu A. L. Straussa.

one, także w perspektywie biografii indywidualnej, znaczenie i wartość, o które jednostka zabiega. W tym kontekście może być rozważany na przykład problem „zasad uprawniających jednostki i grupy do wymuszania statusu czy wpływ hierarchii społecznej na sposoby wymuszania statusu”¹³. Musi im towarzyszyć, jak można zakładać, rodzaj „wiary legitymizacyjnej”, czyli powstałego na drodze socjalizacji, wychowania bądź kulturalizacji przekonania, przeświadczenia o słuszności, sensowności, oczywistości i normalności tych zasad.

Pojęcie legitymizacji w szerszym rozumieniu obejmuje uprawomocnienie, usprawiedliwienie, uzasadnienie, usensownienie wartości, symboli i wzorów działań, co sprawia, że stają się one w planie rzeczywistości życia codziennego standardami oczywistymi i naturalnymi, nie budzącymi wątpliwości, tworząc względnie trwałe struktury społecznego świata. To właśnie w ich obrębie przebiegają owe „ustrukturyzowane” i „nie całkiem ustrukturyzowane” interakcje podtrzymujące lub też podważające trwałość struktur społecznego świata.

W analizie treści i źródeł legitymizacji można wyodrębnić dwa aspekty: przedmiotowy i podmiotowy. Aspekt przedmiotowy, w przyjętym tu rozumieniu, wskazuje, jakie treści, tzn. jakie pojęcia, wyobrażenia, systemy wiedzy, przekonań są przywoływane w charakterze systemów legitymizujących uznawane wartości, normy, symbole i realizowane wzory działań społecznych. Szczególną rolę wśród nich, jak się wydaje, odgrywają: religia, moralność, prawo, obyczaje, tradycje kulturowe. Systemy te stanowią bazę, z której zasobów czerpane są uzasadnienia i usprawiedliwienia, a także uprawomocnienia i usensownienia indywidualnych i zbiorowych wyborów aksjonormatywnych i podejmowanych działań. Poszukując źródeł legitymizacji aprobowanych wartości, można trafnie wskazać ich rzeczywiste znaczenie w życiu człowieka. Wyróżniony aspekt podmiotowy legitymizacji dotyczy instytucji, osób lub grup czy środowisk, które „produkują” treści legitymizujące, zabiegają o zachowanie ich trwałości i ortodoksyjności oraz sprawują pewien rodzaj kontroli nad zgodnością postaw i działań społecznych z przyjętym przez nich „modelem człowieka i społeczeństwa”. Można przyjąć, że w indywidualnych wymiarach życia obydwa te aspekty legitymizacji wzajemnie się przeplatają, tworząc nierzadko całość niekoherentną wewnętrznie i nasyconą sprzecznościami.

Legitymizacja jest procesem społecznym podlegającym dynamice ciągłości i zmiany. Jej zaprzeczeniem jest dezintegracja kultury i dezorganizacja społeczna. Świat społeczny trwa poprzez procesy jego uprawomocnienia, usprawiedliwienia, uzasadnienia i usensownienia. W społecznościach współczesnych, wewnętrznie zróżnicowanych, rywalizujących ze sobą konkurencyjne światopoglądy, estetyki, orientacje polityczne, epistemologie, orientacje naukowe, roszcząc sobie prawo do wyłączności i dominacji. Alternacji, czyli legitymizowanej

¹³ Ibid., s. 135.

możliwości wybierania między różnymi, czasami sprzecznymi systemami znaczeń i wartości¹⁴, stającej się zasadą stylu życia, towarzyszy społeczne przyzwolenie lub nawet zachęta.

Poznanie społecznych mechanizmów legitymizacji stanowi ważny czynnik zrozumienia dynamiki współczesnego społeczeństwa i statusu społecznej rzeczywistości. W takim właśnie kierunku zmierzają autorzy prezentowanych w książce artykułów. Przedstawiają one rozmaite ogólniejsze i bardziej szczegółowe kwestie mające jednak podstawowe znaczenie dla życia społecznego. W naszych zamierzeniach jest kontynuowanie studiów nad procesami legitymizacji społecznego świata.

¹⁴ P. L. Berger: *Zaproszenie do socjologii*. Warszawa 1988, s. 61.